

MISIR BASININDA MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRKİYE'Sİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (1919-1922)

Mehmet Serhat YILMAZ*

Özet

Bu çalışmada, 1919-1922 yılları arasında Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin Mısır basınında nasıl algılandığı ve gelişmelerin basına nasıl yansdığı sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma, 2001-2002 yıllarında Ain Shams Üniversitesi'nde okutman olarak görev yapan araştırmacı tarafından Mısır Millî Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü'nde yapılmıştır. Çalışma sırasında Millî Mücadele döneminde Kahire'de yayınlanmakta olan üç büyük gazete, El-Ahbar, El-Ahram ve El-Mukattam gazetelerinden yararlanılmıştır. Mısır basınında Türkiye'deki gelişmeler yakından takip edilmiştir. El-Ahbar örneğinde milliyetçi basın tarafından Anadolu'daki gelişmeler dikkatle takip edilmiş ve yapılan yayınlarla Millî Mücadele hareketi desteklenmiştir. El-Ahram gazetesinde Türkiye'deki gelişmeler duyurulmuş ve daha temkinli bir yayın politikası izlenmiştir. El-Mukattam gazetesi ise, İngiliz siyaseti yanlısı bir tutum içerisinde olmuştur. Bu sebeple Millî Mücadele hareketine karşı yayın politikasıyla bilinen El-Mukattam gazetesi, 1923 yılında Lozan Antlaşması'ndan sonra Anadolu'daki Millî Mücadele hareketini destekleyen diğer basın organlarıyla aynı çizgiye gelmiştir. Mısır basınında 1919-1922 yılları arasında Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin millî özelliği ve emperyalizme karşı duruşu öne çıkarılmıştır. Bundan sonra 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile birlikte saltanat ve hilafetin durumu tartışılmaya başlanmıştır. Halifelik kurumunun 1924 yılında kaldırılmasından sonra, Mısır basınına Türkiye'ye karşı bakış açısında bir kırılma ve değişme meydana gelmiştir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Türkiye, Mısır, Basın, Mısır Basını

A RESEARCH ON TURKEY IN THE EGYPTIAN PRESS IN THE NATIONAL STRUGGLE ERA (1919-1922)

Abstract

In this study, the questions of how the National Struggle movement in Anatolia between 1919-1922 took part and how it was reflected in the Egyptian press were tried to be answered. This research was done by the researcher who was working as a lecturer in Ain Shams University between 2001-2002 in the section of Periodicals in the National Library of Egypt. During the study three major newspapers, Al-Ahbar, Al-Ahram and Al-Mukattam, which were published in Cairo in the era of the National Struggle, were taken use of.

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Öğretim Üyesi myilmaz@kastamonu.edu.tr

The developments in Turkey were closely succeeded by the Egyptian press. In the Al-Ahbar example, the developments in Anatolia were closely succeeded by the nationalist press and the Nationalist Struggle movement was supported by publication. The developments in Turkey were announced in the Al-Ahram newspaper but a more posed publication policy was followed.

The Al-Mukattam newspaper followed a manner of pro-British policy. For this reason the Al-Mukattam newspaper known for its publications against the National Struggle movement came to the same supporting line after the Lausanne Treaty in 1923 as the other newspapers that supported the National Struggle movement in Anatolia.

The National Struggle movement between 1919-1922 years was highlighted of its nationalist points and its position against imperialism in the Egyptian press. After this, the state of the Sultanate and the Caliphate together were discussed with the abolishment of the sultanate in 1922. After the abolishment of the Caliphate institution in 1924 there was an offence and change in the view of the Egyptian press against Turkey.

Key Words

National Struggle, Turkey, Newspapers, Egyptian Press

I. GİRİŞ

Araştırmacılar, genellikle Mısır modernleşmesinin tarihi geleneğini 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi tarihine bağlarlar. Napolyon ülkede çok kısa bir süre kalmış olmasına karşın, devrimci ve liberal fikirlerin Mısır'a ilk Fransızlar tarafından getirildiği kabul edilir. Bu dönemde matbaa da Mısır'a getirilmiş, Batı tarih ve düşüncesi gibi İslamî konular ve Arapça çalışmalar yaygınlaşma imkânına kavuşmuştur¹. Matbaanın kurulması ile Decace Egyptienne (Mısır Haftası) ve Le courier d'Egypte (Mısır Postası) adlı iki gazete yayınlanmaya başlamıştır. Bu ilk matbaaya El-Matbaatü'l-ehliyye adı verilmişti. Fransızların Mısır'ı boşaltmalarından sonra, 1821 yılında Mehmet Ali Paşa tarafından bu matbaanın kalıntısı üzerine Arap dünyasının en büyük matbaası kabul edilen Bulak Matbaası kurulmuştur. Bu matbaada basılan eserlerin yanı sıra 1828 yılında bir de El-Vakau'l-Misriye adı altında Arap dünyasının ilk gazetesi yayınlanmaya başlamıştır².

1828 yılından 1909 yılına kadar Mısır'da basın önemli ölçüde yaygınlaşmıştır. 1909 yılına kadar Mısır'da 39'u Arapça yayınlanan 84 günlük gazete bulunmaktaydı³. Mısır'da Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1914-1918 yılları arasında yayınlanmaya başlamış olan süreli yayın sayısı 23'tür. Millî Mücadele döneminde Mısır'da basın açısından öncelikli merkez Kahire olmuş, İskenderiye onu takip etmiştir. Çalışma alanımız olan bu döneme bakıldığı zaman 1919 yılında 15, 1920 yılında 13, 1921 yılında 22, 1922 yılında 16 ve 1923 yılında ise 15 yeni süreli yayının basın hayatına katılmış olduğu anlaşılmaktadır⁴.

Mısır Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin himayesi altına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Mısır'daki siyasal beklenti, savaş sonrasında Mısır'ın geleceği üzerinedir. Bu bağlamda Wilson'un on dört maddelik ilkeleri savaş sonrası bağımsızlığa giden yolda bir ümit olarak algılanmıştı. Bağımsızlığı ilke edinen bir grup siyasetçi tarafından Arapça'da Vafd olarak adlandırılan bir delegasyon kuruldu. 1918 Kasımında Mısır'ın bağımsızlığı için İngiliz Yüksek Komiseri Wingate aracılığıyla Paris Barış Konferansı'na katılmak isteyen Vafd'ın teklifi Londra tarafından reddedilmişti. Bu sırada Said Zaglul Vafd'ın başkanlığına gelmiştir. 1919 yılı Mısır'da yaygın çalkantılı bir dönem olarak geçti. Said Zaglul tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi. Mısırlı milliyetçilerin bağımsızlık talepleri İngiliz Kabinesi'nde destek görmedi. 1922 yılında Mısır üzerindeki İngiliz koruması ve sıkıyönetim kaldırılarak Mısır'a bağımsızlık verildi. Kral Fuad'ın krallığı devam etti. 1922 yılından 1952 yılına kadar geçen bundan sonraki dönem Mısır'da liberal deneyim dönemi olarak bilinmektedir. 1922 yılında geçici meclis genel seçimlere ülkeyi hazırlama görevini üstlenmiş ve anayasa hazırlığı yapılmıştır. Mısır'da 1923 yılında anayasal rejime geçilmiştir. Bu dönemde Mısır'daki şartlar dikkate alı-

¹ Abdel Monem Said Aly, "Democratization in Egypt", *American Arab Affairs*, Nu:22, (Fall 1982), s.11.

² Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.21.

³ Jamal Mohammed Ahmed, *The Entellectual Origins of Egyptian Nationalism*, Oxford Universty Press, New York, 1960, s.66.

⁴ İbrahim Abduh, *Tatavvur el-Sahâfetu'l-Misriye 1798-1981*, Matbaa Sicil El-Arab, Kahire, 1982, s.339-340.

ndığında bir takım problemlerin de ortaya çıktığı bilinmektedir. Vafd hareketi güçlü bir parti olarak siyaset sahnesinde yerini almıştır. Söz konusu dönem, Kral Fuad, İngiltere, milliyetçiler ve siyasal partiler arasında oluşan bir denge politikası ile geçmiştir⁵.

Birinci Dünya Savaşı sonunda 1919-20 yıllarında Mısır'da tam bağımsızlık için uluslararası konjonktürde bir fırsat elde edilmişti. Üstelik Türk millî mücadele hareketi bunun için iyi bir örnekti. Fakat savaş yoluyla tam bağımsızlık elde etme düşüncesi Mısır'da kullanılamamıştır⁶.

II. MISIR BASININDA MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRKİYE'Sİ

Çalışma alanımız olan dönem içerisinde çok daha önceden yayına başlamış olan El-Ahram⁷ gazetesinin yanı sıra El-Mukattam gazetesi de yayınına devam etmiştir. El-Ahbar⁸, İstiklâl⁹, El-Siyasa¹⁰, El-Belağ¹¹, El-Ehâlî ve El-Efkâr gibi unvanlar altında yayın faaliyetlerinde bulunulmuştur. Çalışma 2001-2002 yıllarında Mısır Millî Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışma Millî Mücadele döneminde Kahire'de yayınlanmış olan üç büyük gazete, El-Ahbar, El-Ahram ve El-Mukattam gazeteleri esas alınarak yapılmıştır¹².

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti tarafından Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem, İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'nun işgali ve işgaller karşısında Millî Mücadele hareketinin gerçekleştiği dönemdir. El-Ahram gazetesinde Anadolu konulu ilk haber İzmir'in işgali haberidir. Yorumuz bir şekilde 16 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından İzmir'in işgali haber olarak duyurulmuş¹³, birkaç gün sonra ise İzmir'e Yunan askerleriyle birlikte İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalıların da girdiği ifade edilmiştir¹⁴. El-Ahram gazetesinde Mustafa Kemal adı ilk defa Erzurum Kongresi döneminde Enver Paşa ile birlikte anılmıştır. Konuya ilişkin haberin

⁵ Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 2000, s.80-82. Geniş bilgi için bakınız. *Great Britain And Egypt 1914-1951*, Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, 1952, s.1-10.

⁶ Jean and Simonne Lacouture, *Egypt in Transition*, (Translated by Francis Scarfe), Criterion Books, New York, 1958, pp.86.

⁷ İlk yayın hayatına atıldığı 1876 yılından itibaren Mısır'ın önde gelen gazeteleri arasında yer almıştır. İsmi, piramitler anlamına gelen ve Kahire yakınında bulunan üç büyük piramitten (Ahrâmü's-Selâse) almaktadır. Günümüzde de yayın hayatına devam eden *Ahram*, Arap dünyasında tarafsız ve dengeli yayın politikasıyla tanınmaktadır. Abduh, *Age*, s.50.

⁸ El-Ahbar gazetesi 22 Şubat 1920 yılında yayın hayatına başlamıştır. Abduh, *Age*, s.209.

⁹ 1921 yılı Mayıs ayı içerisinde İstiklâl isimli gazete Mahmut Azmi'nin sorumluluğunda yayına başlamıştır. Taha Hüseyin e bu gazetede yazılar yazmıştır. Abduh, *Age*, s.210.

¹⁰ Bir diğer gazete El-Siyasa gazetesidir. 30 Ekim 1922 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazete Mısır'da parti ve Vafd hareketi üyelerinin bazılarının da katılımı ile kurulan liberal anayasa parti'sinin yayın organı olarak kurulmuştur. "Hizbu'l-Ahrâr el-Desturiyîn" Yazı heyeti başkanlığını Muhammet Hüseyin Heykel yapmıştır. Abduh, *Age*, s.210.

¹¹ El-Belağ gazetesi 1923 yılında yayına başlamıştır. Sahibi Abdülkadir Hamza'dır. Abduh, *Age*, s.211.

¹² Makale sahibi 2001-2002 öğretim yılında "Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu" kararıyla Kahire Üniversitesi adına Kahire Büyükelçiliği emrine okutman olarak görevlendirilmiş, Ain Shams Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okutman olarak görev yapmıştır. Bu süre içerisinde Kahire Büyükelçiliği Arşivi ve Mısır Millî Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü'nde çalışmalarda bulunmuştur.

¹³ "El-Yunaniyun fi İzmir" *El-Ahram*, Sayı:12806, (16 Mayıs 1919), s.1.

¹⁴ "El-Hulefâ fi İzmir", *El-Ahram*, Sayı:12811, (22 Mayıs 1919), s.1., Yunanlıların İzmir'de hakim oldukları hakkında, "El-Hâl fi İzmir", *El-Ahram*, Sayı:12817, (27 Mayıs 1919), s.1.

daha ilk cümlesinde Mustafa Kemal ve Enver Paşanın Bolşevik ordusuyla birlikte oldukları duyurulmuş, dolayısıyla birlikte hareket ettikleri görüntüsü verilmiştir¹⁵.

El-Ahram gazetesinde işgallere karşı ilk direniş hareketinden Haziran ayı içerisinde bahsedilmiştir. Habere göre, Yunan kuvvetleri Ödemiş'e kadar ilerlemiş ve burada gayri nizamî Türk birlikleri tarafından Yunan ilerlemesi kısmen durdurulmuştur¹⁶. Gazetede 4 Ağustos 1919 tarihli İstanbul muhabiri tarafından bildirilen haberlere dayanılarak Dahiliye Nezareti tarafından Anadolu vilayetlerine Mustafa Kemal ve Rauf Beyin yakalanarak tutuklanmasını isteyen emirler gönderildiği, İzmir ve civarında işgale karşı mukavemet eden milis grupların oluşturulduğu ve bir örgütlenme içerisinde kongrelerin düzenlenmekte olduğu belirtilmiştir¹⁷. Bu husus The Times gazetesinden yapılan nakilde "Erzurum'da Türk Kongresi" başlığı ile haber olarak duyurulmuştur¹⁸.

Mısır basınında dönemin bir diğer büyük gazetesi El-Mukattam gazetesidir¹⁹. El-Mukattam gazetesinde 1919 yılı Ocak ve Nisan ayları arasında Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye ilişkin haber akışı bulunmamaktadır. İngiliz siyaseti yanlısı olarak görülen gazetede, bu dönemde özellikle Almanya'nın durumu ile ilgili haber ve makalelerin yer aldığı gözlenmektedir. Yurt dışı bağlantı ve haber ağına sahip olan gazetede, düzenli olarak telgraf haberlerine yer verilmekte olup özellikle temel haber kaynağı Londra'dır. Milliyetçi yayın politikasına sahip olan El-Ahbar gazetesinin bu dönemde Mısır içindeki gösterilere ağırlık vermesi ve Mısır millî hareketini oluşturma çabalarına dönük yayınlarına karşın El-Mukattam gazetesi bu konudaki yayınlara da yer vermeyerek farklı bir portre çizmektedir. El-Mukattam gazetesinde İzmir'in işgaline ilişkin gelişmeler haber olarak Router ajansı ve Yunan haber kaynaklarına dayanılarak verilmiştir. Yunan kaynaklarına dayandırılan haberlerin yanlı olduğu dikkati çekmektedir²⁰. Özellikle savaş haberleri Yunan askerî komuta merkezine dayandırılarak resmî açıklamalar şeklinde Kahire'deki Yunanistan siyasî ajansından alınmaktaydı.

Mısır'da İngiliz tarafının görüşlerini aktaran El-Mukattam gazetesi dışında Mısır kamuoyunun hemen hemen tamamı, tüm yayın organlarıyla İtilaf Devletleri'nin karşısındaydı. El-Mukattam gazetesi, Anadolu Türk Millî hareketinin başlangıcından itibaren Yunan tarafının görüşlerini savunmuştur. İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgalini ise "geçici" olarak yorumlayarak bir anlaşma yapılabileceğine işaret etmiştir. Gazetede, şayet İstanbul Hükümeti Anadolu'da Mustafa Kemal'in arkasında olup onu destekliyor ve dışarıya karşı desteklemez görünüyorsa, bu durumda Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin İstanbul'un sela-

¹⁵ "Enver Başa ve Kemal Başa", *El-Ahram*, Sayı:12873, (23 Temmuz 1919), s.1. (h)

¹⁶ "Beyn el-Yunan ve'l-Etrak", *El-Ahram*, Sayı:12838, (7 Haziran 1919), s.1.

¹⁷ "Havadis Türkiye", *El-Ahram*, Sayı:12887, (6 Ağustos 1919), s.1.

¹⁸ "El Mu'temer el Turki fi Erzurum", *El-Ahram*, Sayı:12917, (6 Eylül 1919), s.1.

¹⁹ 18 Nisan 1888 yılında kurulmuştur. İsmi Kahire yakınlarında bulunan Mukattam Tepesinden almaktadır. *El-Ahram*'dan sonra ikinci büyük gazete olmuş reformcu eğilimi ile dikkat çekmiştir. İbrahim Abduh, *Age*, s.150-151.

²⁰ Mukattam, Sayı:9212, (4 Temmuz 1919).

meti için daha temkinli davranarak Yunanlılara karşı saldırısını durdurmasını, aksi takdirde İstanbul'un Türklerin elinden çıkabileceğine dikkat çekerek güya telkinlerde bulunulmuştur²¹.

El-Mukattam gazetesinde 1919 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Türkiye'deki Millî Mücadele hareketi hakkında aleyhte de olsa haber ve yorumlara rastlanılmamıştır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yapılmasına kadar gazetede dışarıda Millî Mücadele hareketinin henüz etkili görülmediği veya dikkatlerden kaçtığı şeklinde bir görüntü bulunmaktadır. Mustafa Kemal'in ismi gazetede ilk defa 22 Temmuz 1919 tarihinde kısa bir haber şeklinde ve ona karşı bir anlayışla kaleme alınmıştır²². Gazetede Eylül ayından itibaren kısa haberlere yer verilerek Millî Mücadele aleyhine yayın politikası güdülmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde gazetede haberler "Türkiye Haberleri" genel başlığı altında verilmektedir. Söz konusu başlık altında yer alan alt başlıklar ise İngiltere'nin plan ve taksimatına uygun olarak şu şekilde verilmiştir: İstanbul Hükümeti ve Sulh Görüşmeleri, Türkiye ve Kürdistan, Türkler ve Ermeniler, Yunanlılar ve Anadolu. El-Mukattam'da yer alan yukarıda verilen başlıklı haberler genellikle Londra kaynaklıdır.

Mustafa Kemal, işgal kuvvetlerine direnmek ve bağımsız bir Türkiye kurmak için öncelikle sivil ve askerî teşkilatı kurmakla işe başlamıştır. Bu amaçla mücadeleye girişmiş ve 8 Temmuz 1919'da bütün görevlerinden ve askerlikten istifa etmiştir. Millî Mücadele hareketinin amaçları ve ilkeleri önce Erzurum sonra da Sivas Kongresi'nde belirlenmiştir²³. Kongreler sürecinde Mustafa Kemal'in durumunun sorgulandığı ilk makale El-Ahram gazetesinde yayınlanmıştır. Sivas Kongresi sırasında yayınlanan "Mustafa Kemal Anadolu'da Ne Yapıyor?" başlıklı makalede Millî Mücadele hareketi değerlendirilerek, Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'da ne yaptığı ve ne yapmak istediği sorgulanmıştır. Makalede Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İstanbul arasındaki ihtilafın ileri bir boyuta ulaştığı belirtilerek, Mustafa Kemal'in İttihatçılara dayandığı yorumu yapılmıştır. Gazetede Mustafa Kemal'in İttihatçıların cemiyetine dayandığı, onların liderlerinden birisi olduğu, daha önce isminin çok fazla bilinmediği ve Enver Paşa ile husumetinin olduğu ifade edilerek kısaca onun hayatından bahsedilmiştir. Mustafa Kemal'in Selanikli bir Türk olduğu, savaş başlayınca Üçüncü Ordu Komutanı olarak görev verildiği, Mondros Mütarekesi'nden sonra genel müfettiş olarak görevlendirildiği ve İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu'daki askerî işleri denetlemek için gönderildiği fakat Anadolu'ya geçince dağınık bir halde olan İttihatçıları bir araya getirip planladıklarını gerçekleştirmek üzere bir kongre topladığı belirtilmiştir. Yine gazetede Mustafa Kemal şu şekilde değerlendirilmiştir: "Mustafa Kemal şimdiki mevcut hükümeti devrim yoluyla değiştirmeye kasteden devrim hareke-

²¹ Bayümi, Age, s.50-51.

²² "Mustafa Kemal'in Ekibi", *Mukattam*, Sayı:9226, (22 Temmuz 1919), s.1.

²³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, 1997, s.6.

tinin lideridir. O meclisini Erzurum'dan Sivas'a taşıdı ve orada kendisine bir hükümet kurdu. Onun askerî kuvveti günden güne artıyor ve o Alman subayların ellerinden savaş dersleri alan subayları yönetiyor. Bu liderlerden birisi İstanbul'da tutuklu haldeyken firar eden Enver Paşanın amcası Halil Paşadır..."²⁴. Yine El-Ahram'da 22 Eylül 1919 tarihinde Mısır basınında "Hareket-i Vataniye" olarak isimlendirilen "Millî Mücadele" hareketi mensuplarının Sivas'ta bir kongre düzenlendiği vurgulanarak gelişmeler duyurulmuştur²⁵.

4-11 Eylül tarihleri arasında Sivas Kongresi'nin yapılmasının ardından İstanbul ile olan haberleşme irtibatının kesilmesi kararının haber olarak verildiği El-Mukattam'da, Anadolu Hükümeti tarafından bunun İstanbul Hükümeti'nin tanımadığı anlamına geldiği belirtilmiştir²⁶. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden sonra "Mustafa Kemal Paşanın Şartları" başlığı altında millî kongrelerin toplandığı haberine yer verilerek Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'nden istekleri sulh görüşmelerine ilişkin teklifleri kabul etmediğini ve ileri sürdüğü şartlara yer verilmiştir²⁷.

Bu dönem Mısır basınına yansıyan konulardan birisi Mısır'ın hukukî konumu üzerinedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması üzerine, Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki hukukunun ortadan kalktığını savunanlar olduğu gibi bunun karşısında olan bir kesim de bulunmaktaydı. Mısır'da Millî Parti'ye (Hizb'u-l-Vatanî) mensup bir grup, Türkiye'nin Amerikan Başkanı Wilson'un kararlarını ve özellikle milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi gerektiği şeklindeki bildirgesini kabul etmesine rağmen, Türkiye'nin Mısır'a olan hâkimiyetinin devam ettiğini savunuyordu. Parti içerisinde bu kanadın başını çeken kişi Mustafa Çorbacı idi. Diğer yandan Emin El-Rafii liderliğindeki başka bir kanat da aksini savunarak bu fikre karşı çıkıyordu. Bu düşüncenin partideki temsilcisi olan Emin El-Rafii, Mustafa Çorbacı ve onun gibi düşünen az sayıdaki kişinin partinin görüşünü yansıtmadığını, bu durumun bilakis onların kendi kişisel fikirleri olduğunu söylüyordu²⁸.

Rafii kanadı görüşlerinde Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ile Mısır üzerinde olan hukukunun düştüğünü savunan Vafd Partisi'yle aynı çizgiye yaklaşmıştı. Bu kesime muhalif olan kanat ise, Mısır sorununu uluslararası alanda çözümlenebilmesi için Türkiye'nin Mısır'a olan garantörlüğünden vazgeçmemesi gerektiğini ve Vafd Partisi'nin böyle bir düşünceyle, yani Türkiye'nin güvencesinden çıkmış bir Mısır'ı İngiltere ile denge unsurunun olmadığı bir ilişki ile baş başa bıraktığını savunuyordu²⁹.

²⁴ "Fî Belâd el Anadul mâ Yefal Mustafa Kemal", *Al Ahram*, Sayı:12921, (12 Eylül 1919), s.1.

²⁵ "El-hâl fi Anadul", *El-Ahram*, Sayı:12930, (22 Eylül 1919), s.1.

²⁶ "Türkiye'de Durum", *Mukattam*, Sayı:9297, (14 Ekim 1919), s.1.

²⁷ "Şurûh Mustafa Kemal Başa", *Mukattam*, Sayı:9301, (18 Ekim 1919), s.1.

²⁸ Zekerîya Suleyman Bayûmî, *Mevkîf Misr min-el-Mütegayyirât fi Türkiye Beyn el-Harbeynu'l-Alemiteyn 1918-1938*, Dârü'l-Kitâbü'l-câmi'a, Kahire, 1989, s.41.

²⁹ Bayûmî, *Age*, s.41.

Bir diğ er gazete Mısır'ın tam bağımsızlığı konusunda yayın politikası izlemiş olan ve dönemin milliyetçi basını arasında yer alan El-Ahbar gazetesidir³⁰. Mısır Millî Kütüphanesi Süreli Yayınlar Bölümü'nde El-Ahbar gazetesinin 1919 yılı Ocak ayından itibaren Temmuz ayına kadar sayıları arasında epeyce eksiklik bulunmaktadır. Gazetenin Temmuz ayına kadar olan altı aylık devresinde Millî Mücadele konulu haber ve yayınlara rastlanılmamıştır. Özellikle bu dönemde El-Ahbar'da Mısır'ın iç meseleleri ve buna bağlı olarak yapılan gösteriler haber olarak yer almakta olup Mısır millî hareketi bir toparlanma devresinde olduğu için doğal olarak yayınlar ülkenin kendi iç bünyesindeki gelişmeleri yansıtmaktadır³¹.

Türk Millî Mücadele hareketinin birisi askerî, diğ eri siyasi olmak üzere iki cephesi bulunmaktaydı. Söz konusu dönemde siyasal alanda ve dış ilişkiler bağlamında önemli bir unsur Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesi olmuştur. Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin Bolşevik Rusya ile olan ilişkisi Mısır basınında yer almış fakat kamuoyunda fazla bir etki yaratmamıştır. Mısır Diyarı Müftüsü bulunan Muhammed Necib 18 Ağustos 1919 tarihinde Mısır'da Bolşevikliğ e karşı bir fetva vermiştir³². Bolşevikliği reddeden bu fetvaya karşı kendilerini savunmak için Mısır komünist hareketi mensupları Türk-Rus ilişkilerini kullanma yoluna gitmişlerdir. Mısır Bolşevikleri Millî Mücadele hareketi bağlamında Ruslar ile Türklerin kurduğu ilişkiyi İslâm ile komünizm arasında bir ilişkinin olabileceğine delil getirmek için kullanmışlardır³³.

El-Ahbar gazetesi ilk önceleri temkinli bir şekilde Millî Mücadele hareketi ile Ruslar arasındaki cereyan eden karşılıklı haberleşme ve görüşmelere bağlı olarak her iki taraf arasında bir yakınlaşmanın olduğunu söylemekle yetinmiştir³⁴. Yine söz konusu gazetede Mustafa Kemal'in Lenin'e yazmış olduğu içerisinde siyasi bağlantı sağlanması ve destek istenmesi konulu mektuptan bahsedilmiştir³⁵. Bu konuda El-Ahbar gazetesi genel yayın yönetmeni olarak da görev yapan Emin el-Râfî tarafından bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede, Bolşevik hareketin Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine destek çıkmasını takdir ve övgü ile karşılayarak, batılı devletler eğer Bolşevik tehdidine karşı koymak istiyorlarsa milletlerin hürriyetine ve hür iradesine saygı duymaları gerektiği, düşmanca tutumların de-

³⁰ Birinci Dünya Savaşı sonunda 22 Şubat 1920 tarihinde yayına başlayarak milliyetçi basın arasında Mısır'ın önde gelen gazeteleri arasında yer almıştır. Millî Parti ile birleşerek Mısır'ın tam bağımsızlığı konusunda bir yayın politikası izlemiş olup dönemin milliyetçi yazarı Emin el-Râfî de makalelerini Ahbâr'da yazmıştır. İbrahim Abduh, *Age*, s.109. Özellikle 1920-1923 yılları arasında bağımsızlık taraftarı yayınlarına paralel olarak Türkiye'deki Millî Mücadele hareketine destek vererek Mısır'da Millî Mücadele yanında kamuoyu oluşmasına katkı sağlamıştır.

³¹ Bu dönemde Said Zaglul'un tutuklanması ve Malta'ya sürgüne gönderilmesi Mısır'da çalkantılara yol açmıştır. Dönemin kısa bir anlatımı için bakınız. Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 2000, s.79-81.

³² Fetva metni için bkz. "Fetvâ", *El-Mukattam*, Sayı:9249, (18 Ağustos 1919), s.1., "El-Bolşeviyiye Tehden el-Diyânet", *El-Ahram*, Sayı:12899, (18 Ağustos 1919), s.1.

³³ Bayümi, *Age*, s.41.

³⁴ *Al-Ahbar*, (16 Mayıs 1920), tarihli gazeteden alıntı için bkz. Bayümi, *Age*, s.42.

³⁵ *Al-Ahbar*, (29 Haziran 1920), tarihli gazeteden alıntı için bkz. Bayümi, *Age*, s.42. Bu mektuba 3 Haziran 1920 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin cevap vermiştir. Sovyet hükümeti bu cevapla TBMM Hükümetini resmen tanımış, iki ülke arasında diplomatik ilişkiler resmen kurulmuştur. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s.311.

vam etmesi halinde bu durumun milletleri komünizmin önünde set ve engel olmak yerine onları komünizmin kucağına ittiğini belirtmiştir³⁶. Yine Râfiî, bir yazarın İtilâf Devletlerinin tıpkı Anadolu'da olduğu gibi Asya siyâsetlerinin iflâs ettiğini ve bu siyâsetten Bolşeviklerin faydalandığı görüşünü teyit ettiğini ifade etmiştir³⁷.

Türkiye'deki Millî Mücadele hareketinin yakından takip edildiği El-Ahbar gazetesinde Millî Mücadele hareketini temsil eden resmî ağızlardan yapılan alıntılarla, Türkiye'nin kesinlikle Bolşevizme tabii olamayacağı, çünkü Anadolu'daki hareketin millî bir hareket olduğu, Türk milletinin İslâm'ın prensipleriyle kaynaşmış ve onun anlayışını benimsemiş bir millet olduğu, Anadolu'daki hareketin yegâne amacının vatanın istiklâli sağılamak, hilâfet ve saltanat makamını tehlikeden kurtarmak için çalışan bir hareket olduğu vurgulanmıştır³⁸.

El-Ahbar gazetesinde Türk ve Rus hükümetleri arasında yapılan antlaşma "Türk ve Rus Hükümetleri Arasında Siyasî Antlaşma" başlığıyla verilerek³⁹, bu antlaşmadan sevinç duyulduğu ifade edilmektedir. Bu makalede muahede ile doğu meselesinin yeni bir döneme girdiğini, Avrupa'nın Orta Doğu'yu düzene koyma adına yaptığı hâkimiyet yarışının önüne nihayet geçildiği, Doğu'nun artık kendi işlerini kendisinin halledebileceğini, Doğunun seçtiği yolda sağılam yürüdüğü ifade edilmektedir. Bu yeni gelişme ile Türkiye'nin dünya siyasetindeki yerinin kuvvetlendiğini, şu anki ve gelecekteki siyasî hasımlarının oyunlarından kurtulduğu, istiklâli koruduğunu ve bundan sonra da Türkiye'ye artık bir kötülüğün gelmeyeceği vurgulanmıştır⁴⁰.

Kuvva-yi Milliye'nin Yunanlılara karşı kazandığı başarılar Mısır'da Türkiye aleyhinde neşriyatıyla bilinen El-Mukattam gazetesinde Türklerin Bolşevikler ile olan irtibatına bağlanarak görmezlikten gelinmeye çalışılmış ve Mısır kamuoyunda Türklerin itibarının sarsılması amaçlanmıştır. Gazetede, Bolşevikliğin Anadolu köylüsüne sosyal kalkınmayı sağılayacak, ilerlemeyi temin edecek kabul edilebilir tatlı bir fikir olarak takdim edildiği ve aldatıldıkları ifade edilerek adres olarak Türkiye'yi dostluk ve adaleti ile bilinen İngiltere'den başka bir gücün kurtarmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca şayet Rusların Mustafa Kemal'e silah ve mühimmat yardımı olmasaydı Yunanlılara karşı zafer kazanılamayacağını ifade edilerek Rus tehlikesine vurgu yapılmıştır⁴¹. El-Mukattam'da daha sonra da aynı uyarılar sürdürülmüştür. "Türkler şunu idrak etmelidirler ki, Bolşevik Rusya'nın hedeflerinin

³⁶ Emin El-Râfiî, "Meşâkil el-Şark", *El-Ahbar*, (07.06.1920), tarihli gazeteden alıntı için bkz. Bayümi, *Age*, s.42.

³⁷ *Al-Ahbar*, (08 Haziran 1920), tarihli gazeteden alıntı için bkz. Bayümi, *Age*, s.42.

³⁸ "El-hareket el-Vataniye el-Türkiye ve Hakikât Alâkatuhâ bil-hareket el-Bolşevîyye", *El-Ahbar*, (08 Nisan 1921), tarihli gazeteden alıntı için bkz. Bayümi, *Age*, s.42., Bayümi'ye göre, Mısır'daki komünizm hareketinin 1921 yılında Türk-Rus yakınlaşmasından etkilendiğine işaret eden bir belge bulunmamaktadır. Buna sebep olarak Mısır komünizm hareketinin içeride kendi varlığını korumaya çalışması, Mısır'da toplumsal destek yoluyla veya uluslar arası alanda komünizm hareketine bağlanarak onlardan aldığı destek ile kuvvetlenme konusunda bir anlayış birliğinin olmaması ve bu konudaki ihtilaflar yüzünden henüz hareketin bir alt yapı oluşturma sürecini yaşaması olarak gösterilmektedir. Bayümi, *Age*, s.42-43.

³⁹ M.A., "Mu'âhede Siyasiye Beyn Hükümet Ankara ve el Hükümet Rusiye", *El-Ahbar*, Sayı:370, (11 Mayıs 1921), s.1.

⁴⁰ Bayümi, *Age*, s.46-47.

⁴¹ *El-Mukattam*, (07 Haziran 1920), s.1.

Rus Kayzer İmparatorluğunun hedeflerinden farklı olmadığı, bunun şu an ortaya çıkmamasının sebebinin Rusya'nın kendi içerisinde Bolşevikliği yerleştirmeye çalışmaları ve Lenin'in şu anda ülkesini dışarıda zor duruma sokacak girişimlerden kaçınmasıdır" şeklinde yorumlanmıştır⁴².

Genel olarak Mısır basını ve kamuoyunun Türkiye'de cereyan eden olaylara karşı tutumunda dinî bakış açısı yönlendirici bir rol oynamıştır. 1918 yılında Mısır'da gizlice kurulan bir cemiyet, "Sunusî Hareketi" ile bağlantıya geçerek İngilizlere karşı ortak mücadele etmek için birlikte hareket etme kararı almıştır⁴³. Mart 1921 de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi Mısırlılar üzerinde bir etki yaratmış bu öfke daha sonra artarak devam etmiştir⁴⁴.

El-Ahbar gazetesi başından itibaren Ankara ile İstanbul arasındaki baş gösteren çekişmede Ankara ve Millî Mücadele hareketinin yanında yer almış ve gazetedeki Millî Mücadele'yi destekleyici nitelikte yayınlar yapılmıştır. Emin El-Rafii, İstanbul Heyeti'nin Sulh Konferansına gidişine yönelik olarak gazetede yazdığı makalede, söz konusu heyetin Türk halkının tümünü temsil etmediğini, çünkü İstanbul Hükümeti'nin sadece İstanbul ve Anadolu'da çok küçük bir bölge dışında hâkimiyetinin olmadığını belirtmiştir. Yine El-Rafii tarafından Ankara Hükümeti'nin Anadolu'nun diğer bütün bölgelerine hakim olduğu, İstanbul Hükümeti ve Şeyhülislam tarafından yayınlanan fetvanın da bir tesirinin olmadığı ve İtilaf Devletleri'nin İstanbul Heyeti ile yapacakları bir sulhun çok kısa ömürlü olacağı, çünkü esaslı bir temele dayanmadığı, sulhu yapanların elinde bir güç bulunmadığı ve bu bağlamda asıl gücün Anadolu'da olduğu vurgusu yapılmıştır⁴⁵.

Muahedenin imzalanmasından sonra El-Ahbar gazetesinde Emin El-Rafii'nin bir başka makalesinde, İtalya ve Fransa delegasyonunun bu antlaşmanın uygulanmasının zorluğuna işaret etmelerine değinerek "uygulama imkânı olmayacak olan bir antlaşma öyleyse niçin imzalandı?" diye soruyordu. Rafii yazısında barış konferansının neden böyle bir siyaseti gerektirdiğini de sorgulamıştır. Bu barış konferansının uluslararası siyasetin iflâsı anlamına geldiğini belirten Rafii, bunun

⁴² *El-Mukattam*, (13 Nisan 1921), *El-Mukattam*, (14 Nisan 1921), *El-Mukattam*, (30 Nisan 1921). Bu konuda Bayümi, Rusların İslâm dünyasındaki devletlerle ilişki kurma çabasını batılı sömürgeci güçlere karşı yapılan savunma ve mücadeleleri desteklemelerinin asıl amacının Çarlığa karşı yapılan ve yeni doğmuş olan devrime içeride ve dışarıda destek arama ve özellikle başta İngiltere olmak üzere Rusya üzerindeki devletlerin baskısını azaltmak olduğuna da işaret etmektedir. Bayümi, Türk tarafının Ruslara yakınlaşmasını şu gerekçelerle açıklamaktadır. Millî Mücadele hareketi bir taraftan kendisini uluslar arası alanda kabul ettirmeye diğer yandan Rusya ile olan sınırını bu dayanışma ile emniyet altına alarak Türk vatanını istilâ eden işgalcilerle karşı yönelmeye ve onlarla mücadele etmek amacındaydı. Ayrıca içeride faaliyet gösteren sol kuruluş ve partilerin de desteğini kırmak istemiyordu demektir. Bayümi, *Age*, s.43.

⁴³ Bayümi, *Age*, s.43. Birinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'da yürütülecek plana göre, Osmanlı Devleti'nin Mısır'da bulunan İngiliz sömürge kuvvetlerinin Mısır'dan Avrupa cephelerine gönderilmesini önlemeye çalışıyordu. 4. Ordunun Mısır'a doğudan yapacağı saldırıyı desteklemek üzere Bingazi bölgesinden de Mısır'a saldırılacaktı. Bu planı gerçekleştirmek için bölgeye yeni kuvvetler gönderilmişti. Plana göre Şeyh Ahmet Sunusî birlikleriyle yapılacak ortak hareket ile İngilizler iki ateş arasında bırakılarak Mısır'ı terke zorlanacaktı. Geniş bilgi için bakınız. Hamit Pehlivanlı, "Teşkilât-ı Mahsusa Kuzey Afrika'da (1914-1918)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:XVI, Sayı:47, (Temmuz 2000), s.421-440. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sonunda da bölgede İngiltere'ye karşı Sunusî Hareketi'nin devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Bu dönemde Hafız İbrahim, İstanbul için "Kaybolan Şehir" adlı bir kaside yazmıştır. Bayümi, *Age*, s.44.

⁴⁵ Emin el Raffi, "El Siyâset el Yevm- El Mes'ele el Mısıriye- Mu'âhede el Sulh ma' Türkiye", *El-Ahbar*, Sayı:58, (4 Mayıs 1920), s.1, Bayümi, *Age*, s.44.

en esaslı delilinin Mustafa Kemal'in konferansa çektiği telgraf ve antlaşma şartlarına itirazının olduğunu belirtmiştir⁴⁶.

El-Ahbar gazetesi İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki Millî Mücadele hareketini ortadan kaldırma gayretlerine değinerek bunun için İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Anzavur'u⁴⁷ görevlendirdiğini fakat onun bertaraf edildiğini belirterek İstanbul Hükümeti'nin gönüllü asker bulamadığı gibi zorunlu olarak askerlik kanununu uygulayacak gücünün de olmadığını yayınladı. Yine hükümetin elinde bulunan uçakları Anadolu Hükümeti'ne karşı kullanamamasını ise bu iş için görevlendirilen pilotların Ankara'ya sığınarak kendisine karşı savaşacağı korkusu olarak yorumlanmıştır⁴⁸.

El-Ahbar gazetesi Millî Mücadele hareketini yakından takip eden bir gazete olmuştur. Bu bağlamda 13-20 Haziran 1920 tarihleri arasında gazete Mustafa Kemal'in Türkiye'den bir karış toprağın dahi koparılmasına müsaade edilemeyeceği ve vatanın bütünüünün savunmasına devam edileceğine ilişkin beyanlarını ve tüm Arap memleketlerinin de Wilson Prensipleri çerçevesinde bağımsızlıklarını kazanmasını temenni edildiği açıklamalarını yayınlamıştır. Barış konferansında Mısır ile Türk heyetleri arasında cereyan eden karşılıklı tebrikleşmelere ilişkin telgraflar gazetede yayınlanmıştır. Yine bu dönem Kilikya Ermenilerinin Mustafa Kemal'e telgraf çekerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını tebrik ettiklerini ve Meclis'i şerefli Osmanlı milletinin bir kurumu olarak vasıflandırdıklarını nakletmiştir⁴⁹.

1921 yılı Mart ve Nisan aylarında Mısır gazetelerinin pek çoğu içerideki millî meseleler ve Said Zaglul Paşa için yapılan şenlik ve tebrikler ile meşgul olmalarına rağmen El-Ahbar gazetesinde Türkler ile Yunanlılar arasında cereyan eden savaşlar ve Eskişehir'de Türk ordusunun Yunanlıları yenmesi, tüm cephelerde hezimete uğrayarak geri çekilişleri duyurulmuş, Yunanlıların yaptıkları yayınlarda Türklere karşı başarı kazandıkları yönündeki haberler yalanlanmıştır. Gazetede Millî Mücadele hareketinin Yunanlılara karşı bu kesin zaferinden hareketle artık Batılı devletlerin bu hareketi tanıdıklarını, bunun delilinin de Fransa ile Ankara Hükümeti arasındaki gelişen ilişkiler olduğu belirtilmiştir⁵⁰. Aynı gazetede, Mısırlıların Türklerin zaferinden çok etkilendikleri ve sevindikleri belirtilerek Mahmut Muhammet Sadık'ın "Doğulunun Doğuluya Sevgisi" adlı şiiri yayınlanmıştır. Şiirde Mustafa Kemal'in İslam ümmetinin zaferi için Allah'ın inayeti ile gönderildiği şekilde vasıflandırılışını ve yine aynı sayfada yenilginin Yunanlılara nasıl tesir ettiğini ve para birimlerinin hızlı bir şekilde değer kaybettiğini yayınlanmıştır⁵¹.

⁴⁶ Bayümi, *Age*, s.44-45.

⁴⁷ "El Hareket el Vataniye fi el Anadolu ve Keyfe Neş'et Hareket Anzavur Zıddihâ", *El-Ahbar*, Sayı:66, (12 Mayıs 1920), s.1.

⁴⁸ Bayümi, *Age*, s.45.

⁴⁹ Bayümi, *Age*, s.45.

⁵⁰ Bayümi, *Age*, s.46.

⁵¹ Bayümi, *Age*, s.47.

21 Ocak 1921’de Paris Konferansı’nda Anadolu meselesinin müzakeresi için müttefik devletlerin delegeleriyle Türkiye ve Yunanistan delegeleri arasında Londra’da bir konferansın toplanması kararı alınmıştı. Bu karar 26 Ocak 1921’de İstanbul Hükümeti’ne bildirilmiştir. Sadrazam Tevfik Paşa durumu 27 Ocakta Mustafa Kemal Paşaya bildirmiş, Ankara Hükümeti tarafından tayin edilecek delegelerin Osmanlı delegeleri ile birlikte Londra’ya gitmek üzere gönderilmesi kararının beklendiği de ilave edilmiştir. TBMM’nde yapılan görüşmelerde bu teklif kabul görmemiş ve Bekir Sami Beyin başkanlığında ayrı bir heyetin gönderilmesine karar verilmiştir⁵². Bu durumdan hareketle El-Ahbar gazetesinde Sevr Muahedesi’nin şartlarının hafifletilmesi için yeni bir sulh konferansı toplanması yönünde yapılan gayretlere değinilerek Londra Konferansı’na İstanbul ve Ankara delegelerinin ayrı ayrı katılmalarının Türk davasına zarar verdiğini ve her iki heyetin birleşerek bir heyet halinde konferansa katılması için yapılan çalışmaları desteklenerek millî hareketin Yunanlılara karşı elde ettiği zafere sevinen Türk halkının sevincinin Sulh Konferansı’nda onu tek vücut olarak temsil edecek bir Türk Heyeti gerektirdiği vurgusu yapılmıştır. Yine El-Ahbar’da Anadolu heyeti başkan ve üyelerinden yapılan nakillerde Anadolu hükümetinin halifeye ve temsil ettiği değerlere saygılı olduğu, Türk milletinin ve meclisinin Allah ve resulüne tam olarak inandığı ve ona dayandığı ve itimat ettiği, İstanbul ile bu esas ve prensip üzerine birlik içerisinde hareket edileceği belirtilmiştir⁵³.

Türklerin itilaf kuvvetlerine karşı savaşı ve elde ettiği başarılar sonucunda Mısır’da yaşayan bu topluluklara karşı saldırılar da olmuştur. Bayûmî’ye göre, Türklerin elde ettiği zafer için sevinç gösterisi yapan topluluğa bir Ermeni gencin ateş açması üzerine, topluluk Ermenilere saldırmış ve onlardan kırk kadar kişi ölmüştür. Sonuçta İngilizler olayların önünü alabilmek için Ermenileri korumaları altına almıştır. Yine Mayıs 1921’de İskenderiye’de Mısırlı göstericiler ile Mısır’da yaşayan Yunanlı ve İtalyanlar arasında da çatışmalar olmuştur. Bu dönemde El-Mukattam dışında hemen hemen diğer basın Türkler ve Yunanlılar arasında cereyan eden savaşları duyurmuş, Türklerin zaferlerini ve Mustafa Kemal’in medenî dünyaya Yunan ordusunun İzmir’de yaptığı mezalimi ve tahribi ilan ettiği hakkında yayınlar yapmaya devam etmiştir⁵⁴.

El-Ahbar’da Mustafa Kemal’in Meclis’in ikinci açılış yılı dolayısıyla yaptığı ve dış siyasetin çerçevesini çizdiği konuşması “Mustafa Kemal’in Dış Siyaseti” başlığıyla yayınlanmıştır⁵⁵. El-Ahbar gazetesi Millî Mücadele’yi destekleyici ve kuvvetlendirici yayınlarına devam etmiş ve otuz yedi bin Mısır Lirası ile Anadolu insanın yanında yer alan Mısır Kızılay’ının yaptığı yardımları destekleyici rol üstlenmiştir. Gazetede, İtilaf Devletleri’nin Türklere yönelik konumu ile Türklerin

⁵² *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Editör: E. Semih Yalçın), Berkan Yayınevi, Ankara, 2008, s.265-266.

⁵³ Bayûmî, *Age*, s.46.

⁵⁴ Bayûmî, *Age*, s.47-48.

⁵⁵ Seyid Kâmil, “Siyâset Mustafa Kemal el Hariciye”, *El-Ahbar*, Sayı:381, (22 Mayıs 1921), s.1.

elde ettikleri zaferlerle kuvvetlerini ispat ederek Sevr Muahedesi'nin tesirlerini ve istenilen ağır şartları bu zaferle ortadan kaldırdıkları ve adalet ve hukuk prensiplerinin başarısını tekit ve ispat ettikleri, istiklâl yolunda mücadele eden Mısır'ın da bu şerefli hareketi takip ederek sonuçtan memnuniyeti ve ibret alması gerektiği belirtilmiştir⁵⁶.

İtilaf Devletleri adına İngilizlerin Yunanlılar ve Türkler arasındaki arabuluculuk yapma teklifi üzerine El-Ahbar gazetesi İstanbul muhabiri gelişmelerden bahisle bir değerlendirme yapmıştır. Bu makalede, Doğu meselesinin savaş yoluyla çözümlenmesinin artık zor olduğu, çünkü Yunanistan'ın tek başına Anadolu'yu dize getirmesinin mümkün olmadığı, Türk milletine Sevr Antlaşması'nı uygulamaya da artık güç yetmeyeceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Fransa ve İtalya'nın Türkler ile meselelerinin barış yoluyla çözümlenmesinden yana tavır aldıkları ve bunu bir anlaşma ile gerçekleştirmek niyetinde oldukları ifade edilmiş, geriye İngiltere'nin kaldığı, onların da Yunanlılarla veya tek başına bir savaşa girmeyi kesinlikle göze alamadıkları, üstelik böyle bir savaşın olması durumunda Rusya'nın da hesaba katılması gerektiği çünkü Rusya ile de çatışmanın kaçınılmaz olacağı, üstelik Doğu Asya'dan Hindistan, Afganistan, İran, Irak ve Suriye'ye kadar geniş bir alanda İngilizlere karşı hareketlerin olabileceği, bu durumun savaş stratejisi açısından önemli olduğu, İngilizlerin bunu düşünmeleri halinde bile kendilerini frenleyecekleri dile getirilmiştir. Siyasi bakımdan yapılan değerlendirmede ise, eğer İtilaf Devletleri Yunanlıların Anadolu'da bir zafer kazanacaklarına inanmış olsalardı, bugün Yunanlılara yarın nasıl olsa Türklere teklif edecekleri arabuluculuk fikrini kesinlikle düşünmezlerdi. Hatta Yunanlıların Türkleri topraklarından sürmesine seyirci kalır ve göz yumarlardı. Çünkü İngiltere'nin İstanbul ve Boğazları elinde tutma garantisi bu plana bağlıydı. Türkler Sevr Antlaşması'nın şartlarını kabul etmiyorlardı, Türkler Trakya'dan, İstanbul ve Boğazlardan da asla vazgeçmezlerdi, Türkler İzmirsiz de yaşayamazlardı. Her iki hükümette bunu kabul ederler ise melese yoktu, fakat kabul edilmez ise şu anki savaş devam edecek, bu durumda Türkiye ile Rusya arasındaki birliktelik ve bağlar daha da kuvvetlenecekti denilerek Türklerin gelinen noktada daha avantajlı oldukları vurgusu yapılmıştır⁵⁷. Bu bağlamda El-Ahbar'da Fransız bayan yazar Bert Curc Culyus'un yazdığı bir makalede Yunanlıların Türklere karşı yaptıkları zulümler dile getirilmiş, Türklere Yunanlılara karşı duyulan kin ve suçlamanın olduğunu, özellikle Yunanlıların Türklere karşı işledikleri cinayetlerin unutulmaması ve görmezlikten gelinemeyeceğini belirten bir yazısı yayınlanmıştır⁵⁸.

İstanbul muhabirinin kaleminden yayınlanan bir başka yazıda Türklerin er geç Yunan birliklerini hezimete uğratacakları, beklenen zaferin yakın olduğu belirtilmiştir. Yunanlıların, "gün geçtikçe gücünü artıran ve azmini bilinçli bir şekilde

⁵⁶ Bayümi, Age, s.48.

⁵⁷ Seyid Kâmil, "El Hulefâ Beyn el Etrak ve el Yunan", *El-Ahbar*, Sayı:406, (23 Haziran 1921), s.1.

⁵⁸ Bayümi, Age, s.48-49.

yenileyen ve milletin ve vatanın istiklalinden başka bir şeyi düşünmeyen bir ordu ile karşı karşıya” oldukları, Yunan birliklerinin ise bir hayal peşinde koşmakta oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Konferans sonrasında Bekir Sami Beyin istifası hakkında bu istifanın Türk siyasetinde bir değişiklik anlamına gelmediği, bu duruma yapmış olduğu görüşmeler sonundaki anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmemesinin sebep olduğu yorumunda bulunulmuştur⁵⁹. El-Ahbar’da daha sonra Bekir Sami Beyin istifasının dış yankılarının derin olduğu, bu istifanın Anadolu dışındaki Türkleri etkilediği gibi Türklere sevgi besleyen devletleri de endişeye sevk ettiği belirtilerek Türk milletine düşman olanların bu durumu fırsat bilerek söylentiler yaydıkları ve Meclis’te birlik ve beraberliğin bozulduğu, siyasi akımların birbirine küs kesimler meydana getirdiği gibi haberler yayınlattıklarını fakat bunların Türk milletini çöküntüye sürüklemek için uydurulduğunu ve kesinlikle doğru olmadığı ifade edilmiştir⁶⁰.

Haziran 1921’de El-Ahbar gazetesinde yayınlanan bir başka makalede İngiltere’nin Ankara Hükümeti’ne altı maddelik bir nota verdiği, bu ilk resmî nota ile İngilizlerin Ankara Hükümeti’nin meşruiyetini kabul ettiği, İngiltere’nin resmi olmayan beyanlarla da Ankara Hükümeti ile arasındaki ilişkileri normale dönmüşürmek istediği ve İngiltere Hükümeti’nin Ankara’nın kendisine karşı olan politikasının belirginleşmesini beklediği belirtilmiştir. Ayrıca İngiltere’ye kendisine bağımlı bölgelerde Anadolu’daki siyasetinin örnek alınarak kendisini takip edecek milletleri etkilemesi ve bu durumun İngiltere’nin bölgedeki konumu üzerindeki etkilerini beklemek ve görmek istediği ifade edilmiştir⁶¹.

El-Ahram gazetesinde 1922 Ekiminde Ahmet Şevki’nin Mustafa Kemal’i öven, Halife Vahdettin’i ise yeren kasideleri yayınlanmıştır. Bir kasidesinde Vahdettin’i kötü ve zalim olarak değerlendiren Ahmet Şevki, Türklerin Yunanlılara olan başarisını başka bir şiirle dile getirerek zaferde din duygusunun önemine değinmiştir⁶². 11 Ekim 1922 tarihindeki Mudanya Mütarekesi’nden sonra El-Liva gazetesinde yayınlanan 18 Ekim 1922 tarihli yazısında Fikri Abaza Türklerin zaferine ve Yunanlıların mağlubiyetine dair alaycı bir ifade kullanmıştır: “Hayırlı olsun size bu hezimet ey Rumlar... Kızıl Haç’ın size verdiği yardımları da kırmızı soğan yetiştirmeye harcayın. Kışlasız yaşayan generaller yerine eskiden olduğu gibi garsonluk yapmaya dönün. Ey Rumlar! Siz düşmanlık konusunda safkan atlardan daha hızlısınız, Türkleri 400 millik bir mesafe ile geride bırakarak İzmir’e çıktınız.

⁵⁹ “El Hâlet el Harbiye fi el Anadol- Kuvvet el Yunanîn- Hâlet el Ceys el Yunanîn”, *El-Ahbar*, Sayı:393, (5 Haziran 1921), s.1, (İstanbul Muhabiri).

⁶⁰ M.A., “El Hâlet el Siyasiye fi el Anadol- El Vezâret el Cedide”, *El-Ahbar*, Sayı:397, (13 Haziran 1921), s.1, (İstanbul Muhabiri)

⁶¹ Bu notadaki konu başlıkları özetle Bekir Sami Beyin istifası ve anlaşmaların iptali, 32 İngiliz esirinin bırakılmaması, Küçük Mustafa’nın casusluk suçu ile idam edilmesi, Hidiv Şirketi gemilerinden birisine yapılan saldırı, İngiliz gemilerinin Türk limanlarına girmesinin yasaklanması ve Anadolu’daki İngiliz vatandaşlarına verilen imtiyazların iptali konularındadır. M.A., “El Alâkât el Siyasiye Beyn İngiltere ve el Anadol”, *El-Ahbar*, Sayı:407, (22 Haziran 1921), s.1, (İstanbul Muhabiri).

⁶² Bayûmî, *Age*, s.49. Mısırlı şair Ahmet Şevki daha sonraki dönemlerde Mustafa Kemal’i eleştiren kasideler de yazmıştır. Bu konuda bakınız, Semiyeh Vehbe El-Menavi, *El-Alâkât El-Misriye El-Turkiye Beyn Âmi 1923-1961*, Camia Ayn Şems, (El-Derece El-Doktora El-Tarih), El-Kahire, 1997, s.50.

Asya kıyılarına sıçradınız, bununla olimpiyat şampiyonları olduğunuzu ispat ettiniz, çünkü siz sıçrama, atlama ve koşmada çok yeteneklisiniz. Ey Rumlar! Sizlere Saksonluk ruhunu ve terbiyesini bedeninize aşıl原因an dadınız İngiltere'ye bu hezimetini hediye edin. Yine Mister Lord Curzon'un sağ kolu Hacı Anesti sömürgecinin vazifesini Rumlara çok iyi yaptırdı. Allah sizden razı olsun ey kahramanlar, ey Anadolu kahramanları ölümün oğlu olan sizler ölüme severek koşan, en zor şartlara göz kırpmadan göğüs gerenlerdensiniz, yine siz gerçeklerin çocuğu, zulmü esareti yırtan, saldırılara kahramanca karşı koyanlarsınız. Gasp edilen topraklar, asıl sahiplerine dönünceye kadar kılıcınızı kınına koymayınız. Ey düşmanlar biliniz ki, Türkiye ölmedi ve Türkiye kesinlikle ölmeyecek"⁶³.

El-Mukattam gazetesinde 1920 yılı Temmuz ayında çoğunlukla Suriye meselesi adı altında Fransa ve Suriye konulu yayınlar görülmektedir⁶⁴. Temmuz ile Eylül ayları arasında haber ağırlığı açısından bakıldığı zaman Ankara Hükümeti ve İstanbul Hükümeti arasında bir dengenin kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde haber yayınlarında "Mustafa Kemal ve Ankara haberleri" ve "İstanbul haberleri" olarak algılanabilecek bir tarzda yayınlar yapılmaktadır. Bunun dışında ağırlıklı olarak Suriye meselesi ve bu bağlamda Fransa ile ilgili haber ve makaleler dikkati çekmektedir. Ayrıca bu dönemde Mısır meselesi ve İngilizler arasındaki görüşmelerden dolayı iç meseleler birinci haber olarak duyurulmuştur.

İstanbul muhabiri⁶⁵ 1920'de El-Mukattam'da yazdığı yazıda, Türklerin Yunanlılara karşı koyamadığı ve Edirne'de durumun Türklerin aleyhine olduğunu ifade etmiştir⁶⁶. Daha sonra Mayıs 1921'de İtalya ve Fransa'nın Millî Mücadele hareketi ile ilişkileri ve bu bağlamda Lord Curzon'un teklifleri, bu tekliflerin Yunanistan meclisinde yarattığı şiddetli tartışmalar hakkında haberlere yer verilmiştir⁶⁷. Yine El-Mukattam gazetesinde, Türklerin tüm Avrupa'dan çıkarılıp atılmasını savunan Amerikan Başkanı Wilson'a karşı, İngilizlerin İstanbul'un başkent olarak kalması fikrinin daha makul olduğu dile getirilerek, İngilizlerin Türkiye'ye karşı daha ılımlı olduğu vurgusu yapılmıştır⁶⁸.

El-Mukattam gazetesinde 13-14 Mayıs 1920 tarihinde yayınlanan yazılarda Türklerin, itilaf devletlerine Sevr Muahedesi'nin değiştirilmesi yönündeki ısrarlarını sürdürdükleri belirtilmiştir. Muahedede Türklerin İngilizlerin Mısır üzerinde garantörlüğünü ilan ettiği 5 Kasım 1914'ten itibaren Mısır'daki tüm imtiyaz ve hukukundan vazgeçmiş sayıldıkları ve Türkiye'deki Mısırlıların İtilaf Devletleri ile aynı seviyede muamele edileceği ve Mısırlıların tüm dış çıkarlarının korumacılığının artık İngilizlere ait olduğu, dolayısıyla İngiltere'nin himayesinde olması

⁶³ Bayümi, Age, s.50.

⁶⁴ Bu yayınlara örnek olarak; "Mesele Suriye", *Mukattam*, Sayı:9536, (30 Temmuz 1920), s.3., "Mesele Suriye", *Mukattam*, Sayı:9537, (31 Temmuz 1920), s.2., "Mesele Suriye", *Mukattam*, Sayı:9538, (2 Ağustos 1920), s.3.

⁶⁵ El-Mukattam'ın Türkiye'de İstanbul ve Mersin'de muhabirleri bulunmaktadır.

⁶⁶ "Beyn el Turk ve el Yunanin", *El-Mukattam*, Sayı:9531, (24 Temmuz 1920), s.1, (İ.M.).

⁶⁷ "El-harb fi Anadol, Yunaniyun ve'l-hulefâ", *El-Mukattam*, Sayı:9776, (3 Mayıs 1921), s.1.

⁶⁸ Bayümi, Age, s.51.

sebebiyle Süveyş Kanalı geliri ve Mısır'ın verdiği verginin de bunun içerisine dahil olduğuna dair beyanlar yayınlanmıştır⁶⁹.

El-Mukattam, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine şiddetle saldırarak İtilaf Devletleri'ne karşı Türkiye'nin savaşa girmesine yol açtıkları, İstanbul ile Mısır'ın birbirinden uzaklaştırılıp koparılmasına sebep olduklarını, kendilerini desteklemeyenlerden topladıkları ordu ile yüce halifeye karşı savaştıklarını ve kendilerini haksız mal gasp eden, insanları öldürmek suçundan cezalandırmak isteyen Damat Ferit Hükümeti'ne karşı koyarak savaştıklarını belirtmiştir. Yine İttihatçıların bazıları hırsız olarak itham edilerek, bu kesimin Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine katıldıkları ve bunların milliyetçilere liderlik yaptıklarını yazılmıştır. Bu yazılarda Millî Mücadele hareketini bir İttihatçı tertibiymiş gibi göstermeye çalışan bir anlayış hakimdir. El-Mukattam'da 1920 Mayıs ayında yayınlanan çeşitli makalelerde, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nda oynadığı role değinilerek İttihatçıların Almanlar tarafından Mısır, Kafkaslar ve İran'ın fethedileceğine dair verilen vaatlerine kapılarak Almanların elinde oyuncak ve kukla oldukları, İttihatçıların liderliğini yapan üç kişiden Talat ve Enver Paşaların mağrur ve Cemal Paşanın da düşüncesiz olduğu ve bu üç şahsın Türkiye'nin savaşa girmesine sebep oldukları belirtilmiştir. Yine aynı gazetede, Damat Ferit Hükümeti tarafından Anadolu hareketini bastırmakla görevlendirilen Ahmet Aznavur'un vatanını çok sevdiği ve hükümetten bu hizmetine karşılık mükâfat beklemediği, şayet mal ve makam istese idi, İttihatçılara katılmış olurdu diyerek Ahmet Aznavur övülmüştür. Vahdettin'in Damat Ferit Hükümetini, Millî Mücadele hareketinin liderlerini cezalandırmakla görevli kılan kararını ve bu hükümetin itilaf devletleri ve Türkiye arasında samimi güven esasına dayalı ilişkiler kurma çabaları da övgüye değer bulunmuştur⁷⁰.

Genel olarak Mısır basında çoğunluğunun aksine olarak El-Mukattam gazetesi satırlarında Mustafa Kemal liderliğindeki Kuvva-yi Milliye Hareketi ile Yunanlılar arasında cereyan eden savaşta Yunan tarafını destekleyerek, çoğu kere Yunan liderlerinin Mustafa Kemal'in ordusunun gücünü zayıf gösterici açıklamalarına yer verilmiş ve Mustafa Kemal'in ordusunun Bolşeviklerden gördüğü desteğe rağmen İtilaf Devletleri önünde hiçbir engel teşkil edici güce sahip olmadığı yönünde ifadeler yer almıştır. Gazetede Türk ordusunu zayıf gösterici beyanların yayınlanmaya devam edilmesine paralel olarak Yunan ordusunun Anadolu'yu işgal etmesinin zorlukla sağlanmasına rağmen Yunan birliklerinin "işgal ettiği her bölgeden çıkarılmasının çok zor olduğunu ve bunun karşılığının mutlaka bir şartla olunacağını" belirten beyanlara yer veriliyordu. Yine Yunanlıların Türklerden aldığı yerlerin "geçmişte ellerinden alınan yerler olduğunu, bu topraklar yeniden geri alınmakla Akdeniz'de güçlü bir devlet konumuna geldiklerini" ve bunu ger-

⁶⁹ Bayümi, *Age*, s.51.

⁷⁰ Bayümi, *Age*, s.51-52.

çekleştirmede İngiltere ile olan ilişkilerin faydasına ve Yunan liderlerinin bu ilerlemelerinde İngiltere'nin yardımıyla tarihteki şerefli yerlerini aldıkları ifade ediliyordu. Hiç şüphesiz bu açıklama Türkiye bağlamında dile getiriliyor görünmesine karşın gazetenin Mısır'daki tam bağımsızlık yanlısı milliyetçi harekete karşı olan tutumunu da ortaya koymaktaydı⁷¹.

1921 Nisanında El-Mukattam gazetesinde "Mustafa Kemal'in ordusunun" Yunanlılara karşı kesin zafer elde ettiği kanaatine varıldıktan sonra, bu haber kısa bir alt başlıkla duyurulmuş, habere yapılan yorumda İtilaf Devletleri'nin savaşa son vermesi çağrısında bulunulmuştur. Bu dönemde gazetede Yunan ordusunun kötü durumda olduğu ve kan akıtılmaması için savaşın durdurulması yönünde çok hızlı bir şekilde hareket edilmesi gerektiği ve Mısır Hilal-i Ahmer'inin Anadolu'ya yardım için bir heyet oluşturduğu ifade edilerek savaşın bitirilmesi gerektiği şeklinde çağrılar yapılmaya devam edilmiştir⁷².

El-Mukattam'da, Türklerin zaferleri Bolşevikler ile aralarındaki ilişkiye bağlanmaya çalışılarak, Türklerin Mısır kamuoyundaki itibarlarının sarsılması hedefleniyordu. Yine Bolşevikliğin Anadolu çiftçisine, sosyal kalkınmayı sağlayacak, ilerlemeyi temin edecek kabul edilebilir tatlı bir fikir olarak takdim edildiği, bu çiftçilerin onu eleştirmeye ve yüzündeki aldatıcı perdeyi kaldırmaya yetecek gücünün olmadığı, Türkiye'yi dostluk ve adaleti ile bilinen İngiltere'den başkasının kurtaramayacağı ifade ediliyordu. Ayrıca Rusların Mustafa Kemal'e "silah ve giyecek yardımı olmasa idi, Yunanlılara karşı zafer kazanmasının mümkün olmazdı" tezi üzerinde durularak, Türklerin Bolşevik Rusya'nın hedeflerinin Rus Kayser imparatorluğunun hedeflerinden farklı olmadığını idrak etmeleri gerektiği, bunun şu an ortaya çıkarılmamasının asıl sebebinin ise "Rusya'nın kendi içerisinde Bolşevikliği yerleştirme çabaları ve Lenin'in şu an ülkesinin dışarıda zor duruma sokacak girişimlerden kaçınması" şeklinde yorumlanmıştır⁷³.

1921 yılının ikinci yarısında El-Mukattam gazetesinde daha da ileri gidilerek, Mısır halkının Türk Millî Mücadele hareketine karşı olan destekleyici tutumuna gölge düşürmek için yayınlar yapılmaya devam edilmiştir. Londra gazetelerinden yapılan nakilde, Mısır Hükümeti'nin Mısır'dan Kuvva-yi Milliye'ye karşı kullanılmak üzere hazırlanan zahire ve levazımın Yunanlılara gönderilmesine yardımcı olduğu yönündeki Türk resmî makamlarının şikâyetinden bahisle, bu durumun İngiliz genel meclisinde tartışıldığını ve bu olaydan Mısır'daki işgal güçlerinin rolünün olmadığı ve yine halk çevrelerinin de bundan bilgisi olmadığını belirtilmiştir⁷⁴. Aralık 1921 tarihinden sonraki günler çerisinde gazetede Türkiye, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele hareketine ilişkin haberlerin kesildiği anlaşılacak-

⁷¹ Bayümi, Age, s.52-53.

⁷² Bayümi, Age, s.53.

⁷³ Bayümi, Age, s.53-54.

⁷⁴ Bayümi, Age, s.54.

tadır⁷⁵. Anadolu zaferinden sonra haberlerin kesilmesi dikkati çeker. Bu durum gazetenin İngiliz politikasına eşgüdümlü olarak düşünülebilir. Nitekim gazete daha sonra politika değişikliği yapacaktır.

9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in kurtuluşu haberi Kahire'ye ulaştığı zaman Kahire sokaklarında Yunanlılara karşı Türklerin başarısı sevinç gösterileriyle kutlanmıştır. Mısır'da bu durum doğunun batıya karşı kazandığı bir zafer olarak görülmüştür⁷⁶. Millî Mücadele hareketinin son evresinde Lozan görüşmeleri öncesinde Mısır basınına ilgilendiği bir diğer konu saltanatın kaldırılması olmuştur. Saltanatın kaldırılması konusu Mısır'da hilafet konusu ile ilişkili olarak değerlendirilmiş ve hilafetin konumu tartışmaya açılmış, özellikle El-Ahram'da tefrika halinde makaleler yayınlanmıştır⁷⁷. Türk inkılâbının Mısır basınındaki yansımaları üzerine bir araştırma yapan Richard Hattemer⁷⁸ 1922 Kasım ayının ilk haftasında El-Ahram, El-Liva El-Mısırî ve El-Siyasa⁷⁹ gazeteleri üzerinde araştırma yapmıştır. Söz konusu gazetelerdeki yayınlardan yola çıkılarak, Mısırlı eleştirmenlerin dikkatinin bu mesele üzerine odaklaştığı sonucuna ulaşılmış, özellikle halifenin durumu ile ilgili olarak eleştirmenlerin hilafetten çeşitli beklentilerinin olmasının bu bağlamda onu anlaşılır yaptığı ifade edilmiştir⁸⁰.

El-Siyasa'da⁸¹ yorumu yayınlanan Taha Hüseyin, Müslümanların uzun tarihleri boyunca hilafet ve bu konumu alacak kişinin durumu hakkında tartışmalar da "Halifenin siyasi olduğu kadar dinî yetkiye de sahip olduğu konusunda mutabakat içinde olduklarını" belirtmiştir. Taha Hüseyin, Büyük Millet Meclisi'nin bu

⁷⁵ Bu durum büyük ihtimalle Sakarya Meydan Muharebesi sonunda 13 Ekim 1921'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile Türkiye arasında Kars Antlaşması'nın, 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında Ankara İttifaknamesi'nin imzalanması ile ilişkilidir.

⁷⁶ Ahmet Özgiray, "Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:XI, (1996), s.1.

⁷⁷ Saltanatın kaldırılmasından sonra konunun hilafet meselesi tartışmasını başlatmasına ilişkin yayınlara birkaç örnek, "El Hilâfet Re'yân el Türk fihâ", *Al Ahram*, Sayı:13898, (16 Kasım 1922), s.1, (İ.M.), Muhammed Lebib el Batalûni, "El Hilâfet ve el Sultan I", *Al Ahram*, Sayı:13908, (28 Kasım 1922), s.1., Muhammed Lebib eş Batalûni, "El Hilâfet ve el Sultan II", *Al Ahram*, Sayı:13909, (29 Kasım 1922), s.1., Ali Sürür el-Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm I", *Al Ahram*, Sayı:13921, (13 Aralık 1922), s.1., Ali Sürür el-Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm II", *Al Ahram*, Sayı:13922, (14 Aralık 1922), s.1., Muhammed Hasaneyn, "El Hilâfet fi el İslâm I", *Al Ahram*, Sayı:13928, (20 Aralık 1922), s.1., Muhammed Hasaneyn, "El Hilâfet fi el İslâm II", *Al Ahram*, Sayı:13929, (21 Aralık 1922), s.1., Ahmed İbrahim, "El Hilâfet el İslâmiye II", *Al Ahram*, Sayı:13929, (21 Aralık 1922), s.1., Ali Sürür el-Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm IV", *Al Ahram*, Sayı:13930, (23 Aralık 1922), s.1., Ali Sürür el-Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm V", *Al Ahram*, Sayı:13932, (27 Aralık 1922), s.1., Muhammed el Hazarî, "El Hilâfet ve El İslâmiye", *Al Ahram*, Sayı:13933, (28 Aralık 1922), s.1.

⁷⁸ Hattemer, Türkiye'deki inkılâp hareketinin Mısır basınına yansımaları üzerine bir doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışmada yalnız inkılâpların yapıldığı tarihler arasında basında yer alan haber ve yorumlara değinilmiş Mısır'ın iç bünyesindeki tartışmalara girilmemiştir. Söz konusu doktora tezi aynı adla yayınlanmıştır. Bkz., Richard Hattemer, *Atatürk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Ägyptischen Presse; Eine Inhaltsanalyse Ausgewählter, Pressereaktionen auf Massnahmen zur Umgestaltung des Politischen, Religiösen und Kulturellen Lebens in der Türkei zwischen 1922 und 1938*, Islamkundliche Untersuchungen: 210, Klaus Schwars, Berlin, 1997. Ayrıca ilgili doktora tezinin bir özeti ve Türkçe çevirisi için bkz. Richard Hattemer, "Atatürk and The Reforms in Turkey as Reflected in the Egyptian Press", *Journal of Islamic Studies*, Vol:II, Number:1, (January 2000), pp.21-42, Richard Hattemer, "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları", (Çeviren: Ayten Sezer), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:XVII, Sayı:50, (Temmuz 2001), s.385-408.

⁷⁹ Vaktiyle Said Zağlul'un yönetimindeki Vafd üyelerinden bir grubun ayrılarak kurduğu Liberal Anayasa Partisi'nin (Hizbu'l-Ahrâr el-Destürîyün) yayın organı olarak 30 Ekim 1922 yılında kurulmuştur. Muhammed Hüseyin Heykel'in de bir dönem yazı işleri müdürlüğünü yaptığı gazete lâik ve özgürlükçü yayın politikasıyla dikkati çekmiştir. İbrahim Abduh, *Age*, s.210-211.

⁸⁰ Hattemer, *Age*, s.387-388.

⁸¹ Vaktiyle Said Zağlul'un yönetimindeki Vafd üyelerinden bir grubun ayrılarak kurduğu Liberal Anayasa Partisi'nin (Hizbu'l-Ahrâr el-Destürîyün) yayın organı olarak 30 Ekim 1922 yılında kurulmuştur. Muhammed Hüseyin Heykel'in de bir dönem yazı işleri müdürlüğünü yaptığı gazete lâik ve özgürlükçü yayın politikasıyla dikkati çekmiştir. İbrahim Abduh, *Age*, s.210-211., Sayyid Marsot, *Age*, s.82

tedbirini İslam ülkelerinin sünnet, adet ve dinlerinden gelen duruma açıkça aykırı bulsa da, El-Ahram gazetesi tanım olarak Osmanlı Devleti zamanında saltanat ve hilafetin zaten ayrılmış olduğunu vurgulayarak bu önlemi daha izafi terimlerde ele almıştır. El-Ahram gazetesine göre sadrazamlar Reşit Paşa, Ali Paşa ve Mithat Paşa tarafından açıklandığı gibi Osmanlı İmparatorluğu içerisinde devlet işleri Sultana verilmişti, Halife ise Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde ve dışında Müslümanların koruyucusuydu⁸².

Taha Hüseyin'in onayladığı halifelik kavramının durumu El-Liva el-Misri'nin⁸³ yorumlarında daha da açıklığa kavuşmuştur. İşte, tüm İslam milletlerinin bağlı olduklarını hissettikleri halifeliliğin, Ankara'nın kararından etkilenmediği görülmektedir. Bunun tek etkisi saltanattan alınan ve dinî olmayan dünyevi gücün geçici olarak halka verilmesiydi. İlginç olan şey bu dünyevi gücün sadece halifelikle değil saltanatla ilgili olmasıydı. Bu bağlamda El-Liva el-Misri'nin tutumu Milli Parti'nin görüşünde ifadesini bulur. Partinin resmi yayın organı olan El-Liva el-Misri'de birkaç gün sonra yayınlanan konu ile ilgili bir makalede, "İslam halifeliliğinin dinî otoritesinin daimî olarak tanınması" fikri dile getirilmektedir. Siyasi/dünyevi ile dinî/ruhanî arasındaki kavramsal fark ve bu terimlerin saltanat ve halifelige verilmesi 1920'lerin Mısır düşüncesinden kaynaklanmıştır⁸⁴. El-Siyasa'daki bir başmakalede saltanattan halifeliliğin ayrılması bile tasvip edilmiştir. Bu durumda, halifenin sorumlu olduğu kutsal yerlerin bakımı, buralara gidilmesi veya iki Müslüman ülke arasındaki sorunların giderilmesi gibi Müslümanların ortak konularının Türklere özel konulardan ayrılmasına yardımcı olmaktadır. Türklerin yetkiyi sultandan veya Büyük Millet Meclisi'nden almak isteyip istememesi sadece onların meselesiydi. Türk olmayanların Türklere bu konuda yön göstermesi ya da müdahalede bulunması uygun değildi⁸⁵.

Mısır basınında Müslümanların halifelige bağlılığı dile getirilmesine rağmen, halifenin Müslüman dünyasındaki yeri konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi El-Siyasa'nın kendi içerisinde dahi değişik görüşler dile getirilmiştir. Hattemer'e göre, genel olarak Kasımın ilk haftasında konu Mısır basınına genel değil, bireysel bir eleştiri şeklinde yansımıştır. Türk ordusunun Yunan birliklerine karşı kazandığı son zaferin, Mısır'da ve diğer ülkelerde, hala bağımsızlık mücadelesi veren pek çok dindaşın sempati ve takdirini kazanması bir yere kadar açıklanabilir. Diğer yandan Sultan Vahdettin, Kurtuluş Savaşı sırasında İngilizlerle işbirliği yapmayı kabul etmiş, bu ise Sultanın Mısırlılar tarafından vatan haini olarak görülmesine neden olmuştu. Ayrıca Mısır basınındaki sert eleştiri-

⁸² Hattemer, *Age*, s.388.

⁸³ Vafd hareketinin eski görkemini kaybettiği Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milli Parti'nin resmî yayın organı olarak 1921 yılında kurulmuş ve 1928 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

⁸⁴ Hattemer, *Age*, s.388-389.

⁸⁵ Hattemer, *Age*, s.389.

lerin Lozan'daki Barış Konferansı sırasında Avrupalılarla yapılan görüşmelerde dindaşlarının konumunu zayıflatabileceği düşünülmüş de olabilir⁸⁶.

El-Mukattam gazetesinin Türkiye'deki Millî Mücadele hareketine karşı tutumunda Yunanlılarla yapılmakta olan savaşın bitirilmesi, bir anlaşma yolundaki çalışmaların başlaması ve İngilizlerin Anadolu'daki istiklâl hareketine karşı tutumlarını değiştirmeleri paralelinde değiştiği gözlenmiştir. Buna örnek olarak "Marşal Gazi Mustafa Kemal'in" devletinin zafer kutlamaları çerçevesinde, Millet Meclisi üyesi Muhammet Nasır Beyin Ehli Kulübü'nde düzenlediği çay partisi ve kutlamalar haber olarak verilmiştir. Buradaki kutlamalar ve partiye katılanların Mustafa Kemal'e gönderdikleri telgraf mesajı ve kendisine atfedilen "Doğunun rakipsiz tek kahramanı ve Türkiye'nin mimarı" ve diğer lakapları yayınlamaya devam edilmiş, Türklerin Anadolu'da elde ettikleri zaferle Paris Konferansı'nda elde ettikleri diplomatik görüşmelerdeki başarıları ve bunun sonucunda uluslararası alanda Türkiye'nin hukukunun tanındığı yorumları yapılmıştır⁸⁷. Bu bağlamda Mısır halkının Türklerin elde ettiği zaferden duyduğu memnuniyeti bildirilmiş ve Mısır heyeti adına Mustafa Kemal'e bir kutlama mektubu da yazılmıştır⁸⁸. Daha önce de ifade edildiği gibi El-Mukattam gazetesi İngiliz işgal güçlerinin sesi olmaya ve onların düşünce ve fikirlerini savunmaya devam ederek genel olarak Mısır kamuoyunun görüşlerine zıt bir yol çizirken, 1923 Lozan Antlaşması sonrasında Anadolu'daki Millî Mücadele hareketini destekleyen diğer basın organlarıyla aynı çizgiye gelmiştir.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki gelişmelerin bir sonucu ve savaş sırasındaki şartların bir yansıması olarak Osmanlı Devleti, Mısır'daki siyasi nüfuzunu kaybetmiş oluyordu. Buna karşın, tarihi ve kültürel bir geçmişin paylaşımının ve uzun yıllar Osmanlı yönetiminde kalmanın etkisiyle Mısır basını ve kamuoyu Türkiye'deki gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. Araştırma konusu olan Mısır'daki üç büyük gazetede lehte ve aleyhte de olsa bu ilgi görülmektedir. El-Mukattam gazetesi dışında, Millî Mücadele döneminde Mısır basınının hemen hemen İtilaf Devletlerine karşı bir yayın politikası benimsediği söylenebilir. El-Mukattam gazetesi

⁸⁶ Hattimer, *Age*, s.389-390.

⁸⁷ Bayümi, *Age*, s.55.

⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa tarafından da Lozan görüşmeleri sırasında Mısır Heyeti'ne bir mektup yazılmıştır. Bu mektubun metni "Mustafa Kemal Paşa'nın Mısır Halkına Gönderdiği Mektup" adıyla Ain Shams Üniversitesi'nde yapılan "Türk-Mısır İlişkileri" adlı doktora tezinin ekler kısmında yayınlanmıştır. "Değerli Lozan Toplantı Vekilleriyle Mısır Heyeti Başkanı Hasan Hüseyin Paşa Hazretlerine, Said Zağlul Paşa Başkanlığında Mısır Heyeti ismiyle gelen mektubunuzu çok sevinçle okudum. Zafer münasebetiyle Mısır halkının Türk halkına gönderdiği büyük tebriki sevinçle karşıladım. Mısır'ın tam bağımsızlığının gerçekleşmesine önem veren ve takipçisi olan arkadaşlık ve kardeşlik bağlarıyla bağlı olan Türk halkı, Mısır halkı arasında layık olduğu yeri aldığını görmekten mutlu oluyor. Mademki bedel ödeyecek çabalarıyla Mısır halkı sabırla birlik olmuştur, şüphesiz tam bağımsızlık konusunda istediğini elde edecektir. Çünkü ilahi adaletin vurguladığı tabii bir hak olan bu yüce istek malıyla, gücüyle ve bütün gelirleriyle finans edilecektir. Ve şahsım, Türk halkı ve bütün İslam dünyası olarak Mısır'ın İngiliz boyunduruğunu omuzlarından attığını gördüğümüz zaman çok fazla sevineceğiz. Bu fırsatı kullanarak nazik Mısır halkına teşekkürlerimi söylemenizi sizlerden rica ediyorum. Millî Meclis Başkanı ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal." Abdurrahman El-Rafî, *Fi Akâb el-sevre el-Misriye*, El-cüzü'l-evvel, El-tab'a el-saniye, El-Kahire, 1969, s.69'dan aktaran; Semiye Vehbe El-Menavî, *Age*, s.206.

ise Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar İngiltere yanlısı bir yayın politikası benimsemiştir. El-Mukattam gazetesi haber kaynaklarının Londra ve Yunan siyasî ajansına dayandırılması bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Gerek El-Ahram'da gerekse El-Mukattam gazetelerinde, başlangıçta Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi ve Kongreler sürecinin anlaşılmasında zorlanıldığı ve bu durumun sorgulandığı anlaşılmaktadır. Hatta bu duruma sebep olarak farklı bağlantıların olabileceğine de işaret edilmiştir. El-Mukattam gazetesinde bir ara İstanbul Hükümeti'nin bu işin arkasında olabileceği kuşkusu ifade edilmişse de daha sonra bir İttihatçı tertibi olduğu üzerinde kanaat oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Millî Mücadele hareketi sırasında kongrelerde İttihatçılıkla herhangi bir ilişkinin olmadığı vurgusunun yapılması, bizi bu durumun dışarıda algılanış biçimiyle de ilgili olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bu şüpheli yaklaşım ve buna bağlı anlayış Mısır basınında çok uzun sürmemiş, özellikle Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'daki hareketin tam bağımsızlık taraftarı bir Millî Mücadele hareketi olduğu kabul görmüştür.

Mısır'ın tam bağımsızlığı konusunda yayın politikası izlemiş olan El-Ahbar gazetesi, dönemin milliyetçi basını arasında yer almaktadır. Millî Mücadele'nin ilk yıllarında El-Ahbar'da Mısır'ın iç meseleleri ve buna bağlı olarak yapılan milliyetçi gösteriler haber olarak yer almakta olup, Mısır millî hareketi bir toparlanma devresinde olduğu için doğal olarak yayınlar ülkenin kendi iç bünyesindeki gelişmeleri yansıtmaktadır. El-Ahbar, Anadolu'daki gelişmeleri Türk liderlerin gözüyle görebilen bir gazete görünümündedir. Bu çerçevede Mustafa Kemal'in beyannameleri, basın açıklamaları gazetede yer bulmakta ve yayınlarda yapılan yorumlarda Millî Mücadele'ye destek vurgulanmaktadır. Hatta az da olsa bazı yayınlarda Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki hukukunun düşüp düşmediği sorusundan hareketle, İtilaf Devletleri'ne karşı Mısır ve Türkiye'nin sulh görüşmeleri sürecinde ortak hareket etmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Millî Mücadele hareketinin dış devletlerle olan ilişkileri Mısır basınında izlenmiş ve her üç gazetede de farklı değerlendirmeler yapılmıştır. El-Mukattam gazetesi İngiltere ile olan ilişkilere ve bu çerçevede sulh görüşmeleri sürecinde İngiltere'den başka bir gücü dikkate alarak bir anlaşma sağlanamayacağı vurgusu içerisinde olmuştur. El-Ahbar'da ise, Mustafa Kemal'in dış siyaseti başlığıyla Millî Mücadele hareketinin dış ilişkileri bizzat onun sözleriyle ortaya konulma yoluna gidilmiştir. İtilaf Devletleri dışında bu dönemde üzerinde durulan bir güç, Sovyet Hükümeti olmuştur. Millî Mücadele döneminde başlayan Türk-Sovyet yakınlaşması ve nihayet Türk-Sovyet ittifakı, Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı uyguladıkları politikaların etkisinde bir gelişme göstermiştir. Batılı ülkeler, özellikle de İngiltere tarafından Türkiye'nin Bolşevik olabileceği endişelerine rağmen, Mısır basınında bu ilişkilerin Batılı ülkelerdeki kadar fazla bir etki yaratmadığı, doğu-batı bağlamındaki konjonktürle değerlendirildiği, Batılı ülkelere karşı Atatürk'ün politik tavrının dikkatle izlendiği şeklinde ifade edilebilir. Mısır basınında söz konusu

ilişkilerin ideolojik gerekçelere dayanmadığı, Birinci Dünya Savaşı sonunda gelişen siyasal atmosfere bağlı olarak geliştiği ve Türk Hükümetinin izlediği tutumun söz konusu şartlara uygun gerçekçi bir politik tavır olarak algılandığı söylenebilir.

Yukarıda belirtilen hususlara ek olarak Mısır basın ve kamuoyunun Türkiye'deki gelişen olaylar hakkındaki tutumunda dinî bakışın önemli bir rol üstlendiği ve yönlendirici bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. 1919'da Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin millî özelliği ve emperyalizme karşı duruşu öne çıkarılırken, 1922 yılında saltanatın kaldırılması sonunda Mısır'da saltanat ve hilafetin durumundan hareketle hilafet tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönem basınında yayınlanan yazılar ve Türkiye haberleri bu gündem üzerinden yapılmıştır. Daha 1922 yılında tartışılmaya başlanan halifelik kurumunun 1924 yılında kaldırılmasından sonra, bu gelişme Mısır basın ve kamuoyunda Türkiye'ye karşı 1919-22 yılları arasında oluşan bakış açısında bir kırılma meydana getirmiştir.

KAYNAKÇA

A. Kitap ve Makaleler

- Abdel Monem Said Aly, "Democratization in Egypt", *American Arab Affairs*, Nu:22, (Fall 1982).
- Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 2000.
- Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Editör: E. Semih Yalçın), Berikan Yayınevi, Ankara, 2008.
- Great Britain And Egypt 1914-1951*, Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, 1952.
- Gönlübol, Mehmet, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, 1997.
- Hattemer, Richard, *Atatürk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Agyptischen Presse; Eine Inhaltsanalyse Ausgewahlter, Pressereaktionen auf Massnahmen zur Umgestaltung des Politischen, Religiösen und Kulturellen Lebens in der Türkei zwischen 1922 und 1938*, Islamkundliche Untersuchungen:210, Klaus Schwars, Berlin, 1997.
- Hattemer, Richard, "Atatürk and The Reforms in Turkey as Reflected in the Egyptian Press", *Journal of Islamic Studies*, Vol:II, Nu:I, (January 2000), pp.21-42.
- Hattemer, Richard, "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları", (Çeviren: Ayten Sezer), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:XVII, Sayı:50, (Temmuz 2001), s.385-408.
- İbrahim Abduh, *Tatavvur el-Sahâfetu'l-Misriye 1798-1981*, Matbaa Sicil El-Arab, Kahire, 1982.
- Jamal Mohammed Ahmed, *The Entellectual Origins of Egyptian Nationalism*, Oxford Universty Press, New York, 1960.
- Lacouture, Jean and Simonne, *Egypt in Transition*, (Translated by Francis Scarfe), Criterion Books, New York, 1958.
- Özgiray, Ahmet, "Türkiye-Mısır Siyasî İlişkileri (1920-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:XI, (1996), s.1-8.
- Pehlivanlı, Hamit, "Teşkilât-ı Mahsusa Kuzey Afrika'da (1914-1918)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:XVI, Sayı:47, (Temmuz 2000), s.421-440.
- Semiye Vehbe El-Menavî, *El-Alâkat el-Misriye el-Turkiye Beyn Âmî 1923-1961*, Camia Ayn Şems, (El-Derece el-Doktora el-Tarih), El-Kahire, 1997.
- Zekeriya Suleyman Bayûmî, *Mevkîf Misr min-el-Müteğayyirât fi Turkiye Beyn el-Harbeynu'l-Alemiteyn 1918-1938*, Dâru'l-kitâbu'l-câmi'a, Kahire, 1989.

B. Gazeteler

- "El-Yunaniyun fi İzmir" *El-Ahram*, Sayı:12806, (16 Mayıs 1919), s.1.
- "El-Hulefâ fi İzmir", *El-Ahram*, Sayı:12811, (22 Mayıs 1919), s.1.
- "El-Hâl fi İzmir", *El-Ahram*, Sayı:12817, (27 Mayıs 1919), s.1.
- "Enver Başa ve Kemal Başa", *El-Ahram*, Sayı:12873, (23 Temmuz 1919), s.1.
- "Beyn el-Yunan ve'l-Etrak", *El-Ahram*, Sayı:12838, (7 Haziran 1919), s.1.
- "Havadis Turkiye", *El-Ahram*, Sayı:12887, (6 Ağustos 1919), s.1.
- "El Mu'temer el Türkî fi Erzurum", *El-Ahram*, Sayı:12917, (6 Eylül 1919), s.1.
- "Fî Belâd el Anadol mâ Ye' al Mustafa Kemal", *Al Ahram*, Sayı:12921, (12 Eylül 1919), s.1.
- "El-hâl fi Anadol", *El-Ahram*, Sayı:12930, (22 Eylül 1919), s.1.
- "Fetvâ", *El-Mukattam*, Sayı:9249, (18 Ağustos 1919), s.1., "El-Bolşefiyye Tehden el-Diyânet", *El-Ahram*, Sayı:12899, (18 Ağustos 1919), s.1.
- Emin El-Râfî, "Meşâkil el-Şark", *El-Ahbar*, (07.06.1920).
- "El-hareket el-Vataniye el-Turkiye ve Hakikât Alâkatuhâ bil-hareket el-Bolşefiyye", *El-Ahbar*, (08 Nisan 1921).
- M.A., "Mu'âhede Siyasiye Beyn Hukûmet Ankara ve el Hukûmet Rusiye", *El-Ahbar*, Sayı:370, (11 Mayıs 1921), s.1.

- Emin el Rafî, "El Siyâset el Yevm- El Mes'ele el Mısriye- Mu'âhede el Sulh ma' Türkiye", *El-Ahbar*, Sayı:58, (4 Mayıs 1920).
- "El Hareket el Vataniye fî el Anadol ve Keyfe Neş'et Hareket Anzavur Zıddihâ", *El-Ahbar*, Sayı:66, (12 Mayıs 1920), s.1.
- Seyid Kâmil, "Siyâset Mustafa Kemal el Hariciye", *El-Ahbar*, Sayı:381, (22 Mayıs 1921), s.1.
- Seyid Kâmil, "El Hulefâ' Beyn el Etrak ve el Yunan", *El-Ahbar*, Sayı:406, (23 Haziran 1921), s.1.
- "El Hâlet el Harbiye fî el Anadol- Kuvvet el Yunanîn- Hâlet el Ceyş el Yunanîn", *El-Ahbar*, Sayı:393, (5 Haziran 1921), s.1, (İstanbul Muhabiri).
- M.A., "El Hâlet el Siyasiye fî el Anadol- El Vezâret el Cedîde", *El-Ahbar*, Sayı:397, (13 Haziran 1921), s.1, (İstanbul Muhabiri)
- M.A., "El Alâkât el Siyasiye Beyn İngiltere ve el Anadol", *El-Ahbar*, Sayı:407, (22 Haziran 1921), s.1, (İstanbul Muhabiri).
- Mukattam, Sayı:9212, (4 Temmuz 1919).
- "Mustafa Kemal'in Ekibi", *El-Mukattam*, Sayı:9226, (22 Temmuz 1919), s.1.
- "Türkiye'de Durum", *El-Mukattam*, Sayı:9297, (14 Ekim 1919), s.1.
- "Şurût Mustafa Kemal Başa", *El-Mukattam*, Sayı:9301, (18 Ekim 1919), s.1.
- "Mesele Suriye", *El-Mukattam*, Sayı:9536, (30 Temmuz 1920), s.3.
- "Mesele Suriye", *El-Mukattam*, Sayı:9537, (31 Temmuz 1920), s.2.
- "Mesele Suriye", *El-Mukattam*, Sayı:9538, (2 Ağustos 1920), s.3.
- "Beyn el Turk ve el Yunanîn", *El-Mukattam*, Sayı:9531, (24 Temmuz 1920), s.1, (İstanbul Muhabiri).
- "El-harb fî Anadol, Yunaniyun ve'l-hulefâ", *El-Mukattam*, Sayı:9776, (3 Mayıs 1921), s.1.
- "El Hilâfet Re'yân el Türk fihâ", *Al-Ahram*, Sayı:13898, (16 Kasım 1922), s.1, (İstanbul Muhabiri).
- Muhammed Lebib el Batalûnî, "El Hilâfet ve el Sultan I", *Al-Ahram*, Sayı:13908, (28 Kasım 1922), s.1.
- Muhammed Lebib eş Batalûnî, "El Hilâfet ve el Sultan II", *Al-Ahram*, Sayı:13909, (29 Kasım 1922), s.1.
- Ali Sürûr el-Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm I", *Al-Ahram*, Sayı:13921, (13 Aralık 1922), s.1.
- Ali Sürûr el-Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm II", *Al-Ahram*, Sayı:13922, (14 Aralık 1922), s.1.
- Muhammed Hasaneyn, "El Hilâfet fî el İslâm I", *Al-Ahram*, Sayı:13928, (20 Aralık 1922), s.1.
- Muhammed Hasaneyn, "El Hilâfet fî el İslâm II", *Al-Ahram*, Sayı:13929, (21 Aralık 1922), s.1.
- Ahmed İbrahim, "El Hilâfet el İslâmiye II", *Al-Ahram*, Sayı:13929, (21 Aralık 1922), s.1.
- Ali Sürûr el Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm IV", *Al-Ahram*, Sayı:13930, (23 Aralık 1922), s.1.
- Ali Sürûr el Zenkelânî, "El Hilâfet ve Şeyh el İslâm V", *Al-Ahram*, Sayı:13932, (27 Aralık 1922), s.1.
- Muhammed el Hazarî, "El Hilâfet ve El İslâmiye", *Al-Ahram*, Sayı:13933, (28 Aralık 1922), s.1.